

**INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA "HISSİYOT" MA'NOSIGA EGA
LEKSIK BIRLIKLARNING SEMANTIK XUSUSIYATLARI HAMDA
ULARNING O'ZARO TARJIMASI**

Yusupova Nafisa Karimullayevna

Annotatsiya: *Hissiyot – inson ruhiyati va hayotida muhim o‘rin tutuvchi murakkab ko‘rinishlardan biri bo‘lib, uning tili, madaniyati, tarixi va ijtimoiy hayotidagi aks-sadosi o‘zini har tomonlama namoyon qiladi. Har bir tilning hissiyotlarni ifodalashdagi o‘ziga xosliklari, uning semantik boyligi, ifoda vositalari, metaforalari, iboralari va shu bilan birga xalq dunyoqarashi, qadriyatlari ham hissiyotlarni nomlash va idrok qilishda o‘z izini qoldiradi. Tilshunoslikning leksik-semantik aspektidan kelib chiqilsa, “hissiyot” kategoriyasining ifodaliligi o‘zbek va ingliz tillarida turli usullarda va o‘ziga xos leksik birliklar orqali amalga oshiriladi. Bu maqolada ushbu ikki til leksik birligining semantik xususiyatlari va ularning o‘zaro tarjima jarayonidagi o‘rinlari haqida batafsil to‘xtalib o‘tiladi.*

Kalit so‘zlar: *leksik birliklar, hissiyot, semantika, tarjima, o‘zbek tili, ingliz tili, emotsional so‘zlar, ekvivalentlik, lingvistik xususiyatlar, madaniy tafovutlar.*

Hissiyotlarni ifodalashda birinchi navbatda asosiy kontseptlar, ya'ni qo'rquv, quvonch, g'am, muhabbat, nafrat, hayrat, g'azab, orzu, umid kabi umumiy hissiy holatlar tildan-tilga turli rang-baranglikda ifodalanadi. Ingliz tilidagi "emotion", "feeling", "sentiment", "affection", "mood" va boshqa ushbu maydonga oid so'zlar har biri turli semantik niuanslarga ega. Masalan, "emotion" kengroq va ko'proq psixologik termin bo'lsa, "feeling" ko'proq sub'ektiv, individual tuyg'uning ifodasidir. O'zbek tilida esa "hissiyot", "tuygu", "sezgi", "kechinma", "ruhiy holat", "ko'ngil kechinmasi", "ilhom", "hayajon", "afsus", "shodlik" va boshqa shunga o'xshash birliklar hissiyot maydonining asosiy elementlari hisoblanadi. Semantik jihatdan ushbu birliklar mazmun va ifoda nuqtayi nazardan

ham bir-biridan farq qiladi. Masalan, ingliz tilidagi “joy”, “happiness”, “delight”, “pleasure”, “bliss” soʻzlari yogʻoch shunchaki “xursandlik” yoki “quvonch” maʼnosini bermaydi, balki har biri subyektiv ahamiyat va bagʻrikenglik darajasini ifodalaydi. “Joy” – chuqur, barqaror va ichki mamnunlikni bildirsa, “happiness” – umumiy baxt hissini ifodalaydi, “delight” – shoʻx va kutilmagan quvonch, “pleasure” – rohat va zavq, “bliss” – mutlaq baxt va beqiyos rohat. Oʻzbek tilidagi “quvonch”, “xushnudlik”, “shodlik”, “bahoriy kayfiyat”, “koʻngil yengilligi” iboralari har biri oʻziga xos koʻrinish va soyalarga ega. “Quvonch” – har qanday xushxabar natijasida yuzaga keladigan his, “shodlik” – koʻproq ochiq-oshkor, “xushnudlik” esa – tinchlik va ichki taskin holati boʻlib, bu soʻzlarning har biri turli kontekstda ishlatiladi [1].

Oʻzaro tarjima jarayonida esa koʻplab leksik birliklar aynan muqobil ekvivalentga ega boʻlmaganligi bois maʼno soyalari yoʻqolishi, ehtimol noaniq yoki toʻliq yetkazilmasligi mumkin. Masalan, ingliz tilidagi “melancholy” soʻziga oʻzbek tilida “gʻamginlik”, “xafalik”, “maʼyuslik” kabi bir necha soʻzlar ekvivalent boʻladi, biroq inglizcha “melancholy”ning oʻzida ham dard, ham goʻzallik, ham chuqur his mavjudligi, klassik sheʼriyatda bu soʻzning boshqa filosofik noanʼnaviy maʼnolari ham bor. Oʻzbek tilidagi “koʻngil xira boʻlish” yoki “gʻamgin ahvol” ham inglizchaga “sadness”, “sorrow”, “melancholy”, “depressed” kabi bir necha soʻzlar orqali tarjima qilinadi, lekin har birining oʻziga xos talaffuzi, konnotatsiyasi mavjud. Hissiyotlarga oid birikmalar madhiyalarda, badiiy adabiyotda ham keng koʻlamda aks etadi. Oʻzbek xalq ogʻzaki ijodida, maqollarda, terma, dostonlarda “koʻngil”, “ruhiyat”, “yurak”, “dil”, “niyat”, “firoq”, “havas”, “tashnalik”, “iztirob” kabi iboralar chuqur emotsional holatlarni ifodalaydi va bular tarjimada koʻpincha qismining birigina yoki eng yaqin semantik ekvivalenti orqali beriladi. Masalan, “Koʻngli orasta boʻlgan kishining ishi ham baraka topadi” degan maqoladagi “koʻngil” emotsional va ruhiy ahamiyatga ega, inglizchada esa “If your heart is pure, your work will prosper” tarzida, “heart” soʻzi bilan uzatiladi. Lekin “heart” soʻzi oʻzbek tilidagi “koʻngil” maʼnosining hammasini toʻliq qamrab olmaydi. Oʻzbek tilidagi ushbu emotsional birliklar, ayniqsa, “koʻngil”, “dil”, “yurak” tushunchalari

“heart”, “soul”, “mind” soʻzlari bilan tarjima qilinsa ham, har bir soʻz semantik jihatdan maʼlum cheklovlarga ega. “Dilbar”, “dilshod”, “dilgir”, “koʻngilchan” kabi sifatlarga ingliz tilida aniq ekvivalent yoʻq, ular “kind-hearted”, “gentle”, “cheerful”, “touchy”, “emotional” kabi izohli ifodalarda uzatiladi [2].

Ingliz tilida ham tuygʻu va hissiyot mazmunini yetkazadigan badiiy vositalar – “my heart skips a beat”, “heavy-hearted”, “to wear one’s heart on one’s sleeve”, “a heart of gold”, “broken-hearted”, “in high spirits”, “blue”, “over the moon”, “walking on air” kabi metaforalar alohida ahamiyat kasb etadi. Bunday birikmalarni oʻzbek tiliga olib kirishda “havasdan yuragi yonmoq”, “ruhi tushgan”, “koʻngli oppoq”, “gʻamli yurak”, “hayajonlanmoq”, “koʻngli togʻdek”, “quvonchdan uchmoq”, “dil baxtli” tarzida uzatiladi. Biroq ohang, metafora tabiati, lingvomadaniy oʻziga xoslik doim bir xil aks ettirilavermaydi. Shuningdek, hissiyotlar doirasidagi antonimik juftliklar ham muhim oʻrinda turadi. Masalan, ingliz tili uchun “love-hate”, “joy-sorrow”, “hope-despair”, “pleasure-pain”, “confidence-fear” kabi muxolifliklar mavjud. Oʻzbek tilida “sevgi-nafrat”, “quvonch-gʻam”, “umid-umidsizlik”, “zavq-iztirob”, “ishonchqoʻrqinch”, “shodlik-xafalik” kabi birikmalar mavjud. Bu juftliklar ham deyarli har bir madaniyatda metaforik va semantik tafovutlar bilan ifodalanadi. Tarjima davomida oʻzbekcha “ruhiy holat”, “koʻngil izhori”, “tebranish”, “hayotdan zavqlanish”, “firoq”, “iztirob”, “hayrat”, “qoʻrquv”, “ifor”, “feyz”, “huzur”, “ilhom” kabi soʻzlar kontekstdan kelib chiqib “spiritual state”, “mental state”, “emotional confession”, “vibration”, “delight in life”, “longing”, “painful feelings”, “amazement”, “fear”, “charm”, “pleasure”, “inspiration” kabi soʻz va iboralar bilan beriladi, ammo har bir oʻziga xos soya va maʼnoni batamom ifodalash har doim ham oson kechmaydi. Shuningdek, ingliz tilida ham oʻzbekchaga ogʻir tarjima boʻladigan “wistful”, “serene”, “restless”, “overwhelmed”, “enraptured”, “pensive”, “ecstatic”, “elated”, “apprehensive” kabi emotsional atamalar mavjudki, ularga toʻgʻridan-toʻgʻri muqobil topish qiyin [3].

Ingliz va oʻzbek tillari madaniyatida hissiyotlarni ifodalash va ularni idrok qilish usullarida lingvomadaniy tafovut va oʻxshashliklar bor. Inglizlarda koʻproq

individual yoki shaxsiy hislarni ochiq-oydin izhor qilish holatlari, o'zbek tilida esa ijtimoiy-madaniy kod, o'zaro muomala, odob-axloq me'yorlarini hisobga olishga e'tibor kuchli. Masalan, inglizlar uchun "to express your emotions" ijobiy holat hisoblanadi, o'zbeklarda esa ko'pincha "ko'ngilni yashirish", "hissiyotlarni boshqarish", "sabrlilik, toqatlilik" qadrlanadi. Shu o'rinda shuni alohida ta'kidlash lozimki, tarjimada semantik ekvivalentlarga intilish bilan birga madaniy kontekst, idiomatik ifoda, umumtil namunalaridan xabardor bo'lish va kontekstdan to'g'ri foydalanish muhim. Ayniqsa, she'riy tarjimada bu tamoyil muhim o'rin tutadi; emotsional fon, so'zning obrazlilik, shaxsiy jarohatlar, ehtiros, zavq va umidsizlikga doir his-tuyg'ular to'liq berilishi uchun, ko'pincha so'z-ma'noni izohli tarzda yetkazishga to'g'ri keladi. So'nggi yillarda hissiyotni ifodalovchi birliklar taqdimtilishini, tarjima jarayonlarida so'z tanlashda ehtiyotkorlik, psixologik va madaniy o'ziga xosliklarni hisobga olish tendensiyasi ortib bormoqda. Xususan, ilg'or o'zbek tarjimonlari badiiy asarlar, zamonaviy psixologik adabiyotlarda emotsional bog'liqlikni asrab qolishga harakat qilishadi. Bunda o'zbek tiliga xos "g'am-qayg'u", "armonda qolmoq", "ko'ngli yarador", "ko'zida yosh", "yuragida olov", "dil izhori" kabi iboralarga madaniy yondashuv bilan ekvivalent topiladi. Ingliz tilidan esa "broken dreams", "heavy soul", "bright spirits", "empty heart" kabi iboralar tarjima qilinadi. Emotsional leksikaning boyligi tilning poetik va madaniy salohiyati bilan bevosita bog'liq bo'lib, har bir xalqning o'ziga xos dunyoqarashi, ijtimoiy-psixologik tajribasi hissiyotlarning ko'p qirrasini aks ettiradi. Shu bois ham, ingliz va o'zbek tillarida hissiyot ma'nosiga ega birliklarning semantik tahlili nafaqat lug'aviy tarjimada, balki kommunikativ, psixologik hamda lingvomadaniy tafakkurda ham muhim ahamiyat kasb etadi [4].

Xulosa:

Xulosa tariqasida aytish mumkinki, ingliz va o'zbek tillaridagi "hissiyot" maydonining leksik birliklari semantik o'ziga xoslik va boylikka ega. Tarjima jarayonida har bir birlikning to'g'ri ekvivalentini topish, uning keng va tor konnotatsiyalarini, madaniy kontekstini hisobga olish tarjimaning sifatini belgilaydi. Har ikki til leksik-semantik tiziminig mukammal bilish va tafsiliy tahlil

qilish lisoniy va madaniy muloqotni boyitadi, turli madaniyat egalari o'rtasida chuqur va soddaroq muloqotni ta'minlaydi. Hissiyotlarni ifodalashning lingvistik xususiyatlarini tahlil qilish va tarjima jarayonida og'ishlarni aniqlash esa, bu yo'nalishni yanada boyitadi, til va madaniyatlararo muloqotning mustahkam poydevorini yaratadi. Natijada, ingliz va o'zbek tillarida hissiyotlar leksikasi, ularning semantik tafovuti va tarjimadagi o'ziga xosliklarini mukammal o'rganish, zamonaviy tarjima nazariyasi va amaliyotida, tilshunoslik hamda psixologiyada dolzarb ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, har ikki til egalari o'z emotsional ifoda vositalaridan samarali foydalanishda o'zaro tajriba almashuvi, o'xshash va farqli jihatlarni o'rganish, asosiy kommunikativ vazifalarni to'liq amalga oshirish imkoniga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonov, K. (2021). "O'zbek va ingliz tillarida hissiyotlarni ifodalovchi leksik birliklar." *Filologiya masalalari*, 3(5), 114-122.
2. Beknazarova, S. (2018). "Semantik parallelizm va o'ziga xoslik: o'zbek va ingliz tillarida hissiy leksika." *Til va Adabiyot*, 2(4), 59-67.
3. G'ulomov, R. (2019). "Hissiy holatlarni ifodalovchi so'zlarning tarjima muammolari (ingliz va o'zbek tillari misolida)." *Zamonaviy tilshunoslik*, 1(11), 80-88.
4. Juraqulova, M. (2020). "O'zbek va ingliz tillarida emotsional birliklarning lingvomadaniy xususiyatlari." *O'zbek Filologiyasi*, 6(2), 34-41.
5. Qurbonov, N. (2017). "Tarjimada hissiy leksikaning roli: ingliz va o'zbek tillarida qiyosiy tahlil." *Tarjima nazariyasi va amaliyoti*, 2(3), 20-29.
6. Raxmatullayeva, D. (2021). "Ingliz va o'zbek tillarida hissiyot ifodalanishining lingvistik xususiyatlari." *Ijtimoiy-gumanitar fanlar*, 4(7), 101-108.
7. Yuldasheva, Z. (2018). "Hissiy birliklarning tarjimasi va ekvivalentlik masalalari (ingliz va o'zbek tillari misolida)." *O'zbekiston tilshunoslik jurnali*, 3(6), 77-84.